

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Papp György*
Kolozsvár

Egységes vagy részekre bontott ember? I. rész

The Question of Unity of a Human Person (Part I.) Abstract

This article is concerned with the question of dichotomy and trichotomy of the human person. Following an earlier semantic analysis of biblical terms (published in *Református Szemle* 105.3 (2015)), the present paper introduces the reader into the significance of theological anthropology for the most important authors of the Early Church.

Keywords: early Christian anthropology, body, soul, spirit, dichotomy, trichotomy, immortality.

Bevezetés.

Miért kell antropológiai kérdésekkel foglalkoznunk?

Minden tudományág művelőjének kiválóan kell ismernie tudománya tárgyát, és ez a követelmény az emberrel foglalkozó tudományok esetében is fennáll. Így például a jó orvosnak nem elég csupán a beteg fiziológiai panaszaival foglalkoznia, hiszen akkor csak a tüneteket kezeli, hanem a teljes embert kell szem előtt tartania. A jó pszichológusnak is hasonlóképpen kell cselekednie, ha érdemben akar foglalkozni az ember úgynevezett lelki világának gondozásával. Az említett követelmény fokozottan igaz a teológiára is. Ugyanis a teológiai tudománynak az ember is tárgya. Amikor azonban úgy beszélünk a teológiáról, mint amely az emberrel is foglalkozik, világosan kell látnunk néhány dolgot.

Először azt, hogy eltérően a „világi” tudományoktól, a teológiának van egy immanens és egy transzcendens arculata. Ha csak az immanens oldalra figyelünk, és merev következetességgel kitartunk amellett, hogy a teológia az Istenről szóló tudomány, könnyen csapdába eshetünk: egy tudomány tárgyává tesszük Istent, és ezzel a véges emberi elme korlátai közé szorítjuk őt. Hogy ezt elkerüljük, mindig oda kell figyelnünk a teológia transzcendens oldalára: a teológiai tudomány csakis azokat az információkat dolgozza fel, amelyeket Isten

---

* Dr. Papp György (Beszterce, 1983) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (KPTI) végezte teológiai tanulmányait (2001–2006), majd egy évet Illyefalván szolgált segédlelkészként. 2007 és 2012 között Nagyenyeden volt könyvtáros és Mezőörményesen helyettes lelképásztor. 2012 októberétől kutató levéltáros és óraadó volt a KPTI-ben, és ez utóbbi megbízatását a jelenben is ellátja. Doktori címet 2016. január 26-án szerzett a *Kbrüszoszotomosz teológiájának hatása Káhin János szabad akaratról alkotott felfogására* Institutiójának 1559-es kiadásában témájú disszertációjával.

jelentett ki önmagáról. Isten tehát nem csupán tárgya a teológiai kutatásnak, hanem az alanya is. Ugyanis ő teremti meg a lehetőséget az ember számára, hogy a kijelentés alapján egyszerre korszerű és örök érvényű választ találjon az emberiséget érintő lényegi kérdésekre. Néhány ilyen, inkább gyakorlati jellegű kérdés: Kicsoda az Isten? Kicsoda az ember? Mi a történelem célja? Hol van az ember helye az Istennel, embertárssal és önmagával való kapcsolatrendszerben? Mit tesz Isten az ember érdekében? Mit kell tennie az embernek, hogy kiegyensúlyozott élete legyen?

Másodsorban arra a szemléletmódra kell figyelnünk, amelyet a 17. századi puritán tanító, Amesius fogalmazott meg:

„A teológiát az Istennek élés [...] tudományának nevezzük, mivel ez a diszciplína nem az emberi lénytől és az ő kutakodásából, hanem az isteni kinyilatkoztatásból és tanításból származik”.¹

Ennek a szemléletmódnak gyökere már az ókeresztény irodalomban is megtalálható, ugyanis Alexandriai Kelemen a teológián nemcsak a Logoszról szóló tanítást értette, hanem azt, amit maga a Logosz nyilvánít ki Istenről² és implicit módon az emberről is. Ez a meghatározás Martonfalvi Tóth György tolmácsolásában került a magyar nyelvű teológiai irodalomba.

„Mi a Theologia? – Olly tudomány melly az Istennek tanít élni.

Mire tanít a Theologia? – Istennek élni.

Mi az Istennek élni? – Az Istenben hinni, és az ő parancsolatit megtartani.”³

Ha figyelembe vesszük e két szempontot, akkor egyértelműen állíthatjuk: mivel a teológiai kutatásnak az ember is tárgya, lényegbevágóan fontos, hogy teológiailag is meghatározzuk az ember önazonosságát. Ez az állítás korántsem újdonság, hiszen már a Szentírásban is találhatunk olyan szakaszokat, amelyek az ember lényegét írják körül, s ezt a szentírásbeli örökséget követve állítja Kálvin az *Institutio* bevezető soraiban, hogy a teljes és valódi bölcsességnek két meghatározó tényezője az istenismeret és az önismeret (I. 1,1).

Aki teológiai antropológiai kérdésekkel foglalkozik, erejét meghaladó vállalkozásba kezd, ugyanis az ember kiléte is titok. Ezt elismeri a pszichológia és az orvostudomány megfelelő tudományágai, és ugyanúgy el kell ismernie a teológiának is. A kutatás nehézségét egyfelől az okozza, hogy az antropológiai kérdések palettája rendkívül szerteágazó, másfelől pedig az, hogy dolgozatunk keretében nem lehet kimerítő választ adni minden antropológiai kérdésre. Ezért e dolgozat kere-

¹ „Theologia est doctrina Deo vivendi. [...] Doctrina vocatur [...], quia haec disciplina non est ex natura et indagine humana [...], sed ex revelatione et institutione divina.” Amesius, Guilelmus: *Medulla Theologica illustrata*. Franquerae 1670, 5.

² Idézi: Pannenberg, Wolfhart: *Rendszeres teológia*. 1. kötet. Osiris Kiadó, Budapest 2005, 11.

³ Martonfalvi Tóth György: *Czafolo Theológiája: Mellyet Amesius és Vendelinus szerint írt azoknak kedvéért, a kik az igaz Theológiát, és Vallást, hamar kívánnyák meg-tanúlni: és mellyet, ezen jó végért, a Debreczeni Collegium, maga költségén nyomtattatott ki*. Debrecen 1679, 1–2.

tében főként azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy micsoda az ember anyagi és anyagtalan mivoltának egységében, illetve hogyan viszonyulnak egymáshoz az emberi élet egymástól megkülönböztető anyagi és anyagtalan hordozói.

A dogmafejlődés során több antropológiai elképzelés alakult ki. Ezek közül leginkább a *dichotóm* és a *trichotóm* emberszemlélet terjedt el. A végletekig leegyszerűsítve úgy jellemezhetnénk a két szemlélet közti különbséget, hogy a dichotóm szemlélet szerint az embert a test és a lélek többé-kevésbé laza vagy éppen szoros egysége alkotja, míg a trichotóm megközelítés szerint három tényező egymáshoz való viszonyát kell figyelembe vennünk: a test, a lélek és a szellem viszonyát. Összehasonlítva a különböző dichotóm és trichotóm modelleket, megfigyelhetjük, hogy olykor az egyes csoportokon belül is lényeges különbségek észlelhetők, főként az élet hordozói lényegének és egymáshoz való viszonyának meghatározása terén.

A tisztánlátás érdekében ismernünk kell a teológiai antropológia bibliai gyökereit,⁴ és részletesen szükséges elemezni a megfelelő héber és görög kifejezések jelentésmezéjét.⁵ Ebben a dolgozatban pedig az ógyházi dogmafejlődés főbb állomásait vizsgáljuk meg, és feltérképezzük, hogyan vélekedtek az egyházatyák az ember testi-lelki mivoltáról. A dolgozat következő részében néhány példát ismertetünk a reformáció korabeli és a 20. századi teológia remekei közül, végül pedig megvizsgáljuk antropológiai ismereteink alkalmazhatóságát, részletesen kitérve a teológia főbb területein jelentkező speciális kérdésekre is.

Pillanatképek az ógyházi tanfejlődésről

A Bibliában használt antropológiai fogalmak nagymértékben hellenizálódtak az apostolok generációját követő korban.⁶ Antropológiai szempontból is igaznak tarthatjuk Szűcs Ferenc megállapítását, amellyel eredetileg a krisztológia dogmatörténeti fejlődését jellemezte:

„Ahogy a keresztyén egyház számbelileg növekedett, vele együtt nőtt a görög filozófia befolyása a Krisztusról szóló bizonyágtétel megfogalmazásában. Egyre

⁴ A Szentírás antropológiai fogalmait ismertető részt ld. Papp György: A Szentírás antropológiai fogalmai. In: *Református Szemle* 108 (2015/3), 237–255.

⁵ A szemantikai elemzés során nem annyira az egyes bibliokateológiai elképzeléseket értékeltem, hanem inkább azt ismertettem, amit legésszerűbbnek tartottam, és mérvadónak tekintettem a dogmaértelmezés vagy akár dogmaalkotás során. Ugyanis igaznak tartom Carsten Peter Thiede következő szavait: „Minden történésznek be kellene vallani, hogy miként viszonyul a forrásaihoz, és ennek a könyvnek a szerzője sem akar itt kivételt tenni. Időközben világossá vált, hogy egyre több történész, klasszikafileológus és újszövetséges kutató és erősíti meg az újszövetségi forrásiratok hagyományának korai adatait és nem manipulált hitelességét. Eltérően a néhány évvel ezelőtti helyzettől, az embernek ezért már nem kell bocsánatot kérnie.” Ld. Thiede, Carsten Peter: *Péter apostol nyomában*. Trivium Kiadó, Budapest 2005, 14.

⁶ Schweizer, Eduard – Baumgärtel, Friedrich – Meyer, Rudolf: *σάρξ*. In: Kittel, Gerhard: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band VII. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart–Berlin–Köln–Meinz 1966 (98–151), 145–148.

bonyolultabb kérdések és félreértések vetődtek fel az egyházi tanításban, amelyekre a korábbi, tömör hitvallások már nem adtak feleletet.”⁷

E sorok írójának véleménye szerint ez a hellenizálódási folyamat egyfelől az apologeták munkásságának eredményeképpen indulhatott el, másfelől pedig az is fontos szerepet játszott fejlődésében, hogy a későbbi korok nagy hatású keresztyén tanítói nagyrészt a hellén kultúrájú pogány társadalomból kerültek ki.

Az apostoli atyák antropológiája

Az apostoli atyák iratai közül a Diognétoszhoz írt levél nyújtja a legrészletesebb antropológiai tanítást. Célját tekintve nem tiszta antropológiával van dolgunk, ugyanis a levél a test és lélek közti kapcsolat bemutatásával akar rámutatni a keresztyének világban betöltött helyére:

„VI. 1. Egészen egyszerűen: ami a testben a lélek, azok a keresztyének a világban. 2. A lélek áthatja a test minden tagját, ugyanúgy jelen vannak a keresztyének a világ városaiban. 3. A lélek is a testben lakik, de nem a testből való; a keresztyének is a világban vannak, de nem e világból valók. 4. Láthatatlan a lélek, melyet a látható test börtönöz be; a keresztyéneket is úgy lehet megismerni, mint akik a világban vannak, de vallásuk láthatatlan marad. 5. A test gyűlöli a lelket és küzd ellene, noha a lélek nem követ el ellene semmi igazságtalanságot, csak akadályozza a gyönyörök élvezetében; a világ is gyűlöli a keresztyéneket, akik semmilyen igazságtalanságot nem követnek el, csak ellenállnak gyönyöreinek. 6. A lélek szereti a testet, mely őt gyűlöli, és a test tagjait is; a keresztyének is szeretik azokat, akik gyűlölik őket. 7. A lélek ugyan a testbe van zárva, de a lélek tartja össze a testet; így vannak a keresztyének is, a világba vannak zárva, mint börtönbe, de mégis ők tartják össze a világot. 8. Halhatatlan a lélek, mely halandó hajlékban lakik; a keresztyének is mulandó dolgok közepette zárandokolnak, a mennyben várják a romolhatatlanságot. 9. Ha étel és ital dolgában mostohán bánnak vele, a lélek jobba válik; a keresztyének is sokasodnak, noha naponta üldözik őket. 10. Isten rendelte őket erre a helyre, nem lenne illendő elhagyniuk azt.”⁸

A fenti idézetből nyilvánvaló, hogy a levél szerzője platonista vagy neoplatonista hatásra látja a testet a lélek börtönének,⁹ és ennek megfelelően ágyazza be-

⁷ Szűcs Ferenc: *Hitvallásismeret*. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2007, 43.

⁸ *Diognétoszhoz írt levél*. In: Vanyó László (szerk.): *Apostoli atyák*. Ókeresztyén írók, 3. Szent István Társulat, Budapest 1988, 372–373.

⁹ Vanyó László megjegyzi, hogy a gnosztikus irányzatok átvették és előszeretettel használták ezt a platonista hasonlatot. Véleményünk szerint még nem indokolt arra gyanakodni, hogy a Diognétoszhoz írt levél szerzője gnosztikus hatás alatt állt volna, amint ezt Vanyó Lászlónál olvassuk. Ld. Vanyó László: *Ókeresztyén írók lexikona*. Szent István Társulat, Budapest 2004, 132. Ezért jobbnak láttuk a platonista és neoplatonista filozófiára hivatkozni, mint a gnosztikus eretnekekre.

le az ekléziológiai, illetve etikai kontextusba. Az azonban egyértelmű, hogy már az apostoli atyák is dichotóm módon közelítették meg az ember titkát, a lelket pedig, amely irányítja és egyensúlyban tartja az ember életét, felsőbbrendűnek tartották a testnél. Az is világos, hogy többnyire elismerik a lélek halhatatlanságát, bár a halhatatlanság eredetét nem magyarázzák.

Itt hadd térjünk ki egyetlen gondolat erejéig a test és lélek kapcsolatáról alkotott gnosztikus felfogásra. Az eretnek gnoszticizmus egyrészt ugyanabból a görög filozófiából ered, amelyet a keresztyén tanítók részint kritizáltak, részint pedig beépítettek saját tanrendszerükbe, másfelől a keresztyén egyháznak sokszor szembe kellett néznie vele a történelem folyamán.

„A gnosztikus kiválasztottakban él az isteni szikra, a lélek, de bebörtönözve a testbe. A test börtönébe zárt lélek boldogtalan, elvesztette mennyei hazájának emlékezetét, megfedkezett önmagáról, nem ismeri eredetét. A gnosztikus »örömhír« álmából ébreszti fel a lelket, tudatosítja benne fenséges rendeltetését.”¹⁰

Az apologéták antropológiája

A 2. század keresztyén tanítói, az apologéták írásaiból fény derül arra is, hogy miképpen magyarázták és a keresztyénséget támadó pogány filozófiák, illetve vallások előtt hogyan fejtegették s tették érthetővé az ember titkát. Athénagorasz azt írja *A halottak feltámadásáról* című munkájában, hogy a Teremtő halhatatlan lélekből és testből alkotta az embert,¹¹ és hűséges Atyaként gondoskodott mindarról, ami az ember megmaradásához és üdvösségéhez szükséges.

Ehhez hasonlóan vélekedett Justinus mártír is: Isten testnek és léleknek alkotta meg az embert, és önmagában sem a test, sem a lélek nem nevezhető embernek, hanem csak együtt alkotják az embert.¹² A létet és az életet azonban Isten nemcsak a testnek vagy csak a léleknek adta, hanem a kettőből (ti. a testből és lélekből) megalkotott embernek, aki szükségképpen egységes, képes befogadni mind a testet, mind pedig a lelket érő hatásokat, és képes végrehajtani mindazt, amit az érzékek és az értelem megkívánnak tőle.¹³ Így az emberi élet harmóniája a lélekből eredő és a test által kivitelezett dolgokból teljesedik ki.¹⁴ Ez a test-lélek ember észet és értelmet kapott Istentől a szellemi valóságok meg-

¹⁰ Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona*, 194.

¹¹ Athénagorasz: *A halottak feltámadásáról*, 13,1. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*. Ókeresztény írók 8. Szent István Társulat, Budapest 1984, 423.

¹² Justin Martyr: *Fragments of the Lost Work on the Resurrection*. Ch. 8. In: Willis, John (ed.): *The Teachings of the Church Fathers*. Herder and Herder, New York 1966, 251.

¹³ Athénagorasz: *A halottak feltámadásáról*, 15,2. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, 425.

¹⁴ Uo. 15,3. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, 426.

különböztetésére, illetve az észet és értelmet adó jósnak, bölcsességnek és igazságosságnak az észrevételére.¹⁵

Vanyó László megjegyzi, hogy bár az apologéták szinte egybehangzóan vallották az ember lelkének halhatatlanságát, kiemelten hangsúlyozták, hogy halhatatlansága nem saját természetéből származik, hanem ajándékként kapja Istentől.¹⁶ Mivel a lélek halhatatlan, ebből az is következik, hogy kezdetől fogva változatlan, míg a test szempontjából az emberek magukba foglalják a változásból származó romlandóságot is.¹⁷

A görögök elleni oráció 13. fejezetében Tatianosz a következő szavakkal beszél a lélek és a halhatatlanság kapcsolatáról:

„1. A lélek önmagában – ó görögök! – nem halhatatlan, hanem halandó, de lehetséges az is, hogy ne haljon meg. Bizony meghal, megszűnik a testtel együtt, ha nem ismeri az igazságot, de később a világ végén feltámad a testtel együtt, a halhatatlanságban kapja meg a halált büntetésképpen; nem hal meg viszont – bár egy időre megszűnik –, ha elnyerte Isten ismeretét.”¹⁸

Az ember teremtettségben nyert céljának megfelelően, a test és lélek között szoros kapcsolat, mondhatni dialektikus feszültség van:

„Nem maradhat fenn azonban az ember mint ember, ha nem támad fel. Ha nem maradandó az emberi természet, hiábavaló a lélek kötődése a test szükségleteihez és érzéseihez, hiába akadályozza meg a lélek a testet vágyai elérésében, miközben alá van vetve a lélek zablájának és gyeplőjének, fölösleges a szellem, a gondolat, az igazságosság megtartása, de bármely erény gyakorlása is, a törvényhozás és törvénytartás szintűgy, röviden szólva minden, ami az emberben vagy az általa végbevitt dolgokban csodálatos, de elsősorban maga az ember létrejötté és természete.”¹⁹

Bár az apologéták célja a keresztyén hit védelme volt, tanításuk azonban nem volt mentes a heterodox gondolatoktól sem. Vanyó László észrevétele szerint például a siccai születésű Arnobius például azt tanította, hogy az ember lelke nem Istentől ered, hanem valamely más, az embernél felsőbbrendű lénytől.²⁰

¹⁵ Athénagorasz: *A halottak feltámadásáról*, 15,2. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, 426.

¹⁶ Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona*, 56.

¹⁷ Athénagorasz: *A halottak feltámadásáról*, 16,2. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, 427.

¹⁸ Tatianosz: *Beszéd a görögök ellen*, 13,1. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, (315–356), 328.

¹⁹ Athénagorasz: *A halottak feltámadásáról*, 15,7. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, 426–427.

²⁰ Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona*, 56.

Órigenész

Órigenész sokrétű és bonyolult antropológiai rendszerének fő jellemzője az alexandriai gnózissal való vitatkozás, valamint a platonista és neoplatonista filozófia kritikus vizsgálata, illetve fenntartható tanításaik beépítése a keresztyén teológiába.²¹ Mivel részletes ismertetése messze meghaladná e tanulmány kereteit, csupán vázlatosan ismertetjük Órigenész tanításának azon fontosabb pontjait, amelyek témánk szempontjából relevánsak.

Philocalia című művében azon állítását, hogy a Szentírásnak hármas, azaz testi, lelki és szellemi értelmezési módja lehetséges, azzal igazolja, hogy az ember is három részből áll: testből, lélekből és szellemből.²²

ὡςπερ γὰρ ὁ ἄνθρωπος συνέστηκεν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύματος, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ οἰκονομηθεῖσα ὑπὸ θεοῦ εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν δοθῆναι γραφή.

Mert amiképpen az ember testből, lélekből és szellemből áll, ugyanolyan módon [három részből áll] az emberiség megváltása érdekében Isten által rendelt Írás is.

Hasonló felosztással találkozunk *A princípiumokról* című munkájában is. Ebben ugyanis azt írja, hogy az ember testből, lélekből és éltető szellemből áll.²³ Másutt pedig arról ír, hogy az ember a test és lélek találkozása révén jött létre, és így vált lehetségessé, hogy a földön lakhasson.²⁴ A kutatók megjegyzik, hogy amikor Órigenész két részre osztja az embert, a test és a lélek tulajdonképpen a külső és a belső embert jelölik.²⁵

A princípiumokról című munkája bevezetésében felsorolja a keresztyén hit alaptételeit, amelyeket változatlanul hagyományoztak át az apostolok korától kezdve, és ezt állítja:

„A lélek [*anima*] saját valósággal [*substantia*] és étellel bír, s midőn e világból eltávozik, érdeme szerint nyer viszonzást.”²⁶

Az is egyértelmű az egyházi tanításban – írja a továbbiakban –, hogy

„Minden lélek értelmes, szabad választással és szabad akarattal rendelkezik, harcban áll a sátánnal, az ő angyalaival és az ellenséges hatalmakkal, s ezek bü-

²¹ Volp, Ulrich: *Die Würde des Menschen*. Brill, Leiden–Boston 2006, 143.

²² Órigenész: *Philocalia*, 1,11. Idézi: Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2009, 60. Vö. Órigenész: *De principiis* 4,2,4.

²³ *De principiis* III. 4,1. Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. II. kötet. Kairosz Kiadó, Budapest 2003, 63. Ld. még: Migne, Jaques-Paul: *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. Imprimerie Catholique, Paris 1857–1866. (ez után: Migne PG, kötetszám, hasábszám) Migne PG 11,319–320: „ex anima constamus et corpore ac spiritu vitali”.

²⁴ *De principiis* I. 1,6. Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet. Kairosz Kiadó, Budapest 2003, 46. Ld. még Migne PG 11,126: „nos homines animal sumus compositum ex corporis animaeque concursu. Hoc enim modo habitare nos super terram possibile fuit”.

²⁵ Volp, Ulrich: *i. m.* 144.

²⁶ Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet, 34. Ld. Migne PG 11,118.

nökkel iparkodnak őt agyonnyomni, mi pedig helyesen és körültekintően élve, megkísérelhetjük megóvni magunkat az ilyenfajta bukástól.”²⁷

Ebből természetszerűen következik, hogy a lélek nincs alávétve a szükség-szerűségnek, és nem valami kényszerűség hatására cselekszi a jót vagy a rosszat, hanem hatalmában áll dönteni egyik vagy másik mellett. Ezért a lélek mint a szellem és a test között álló köztes valóság szükségszerűen a szellem vagy a test szolgálatában áll.²⁸ csatlakozhat a szellemhez is, miután az az istenivel való kapcsolata révén legyőzte a testet, de követheti a szellem ellen harcoló test akaratát is.²⁹ Órigenész azonban azt hangsúlyozza, hogy a lélek számára kétségtelenül jobb az Isten akaratát követő szellem uralma alatt állni, ugyanis így ő maga szintén szellemivé válhat.³⁰

Órigenész elismeri, hogy bizonyos antropológiai kérdésekben, főleg ami a lélek eredetét illeti, nincs egyértelmű tanítás:

„A lélek kapcsán arról pedig nincs eléggé egyértelmű tanítás, hogy vajon mag révén öröklődik, úgy, hogy lényege és szubsztanciája a testi magban foglaltatnék benne, vagy pedig más-e az eredete, s hogy maga ez az eredet időbeli-e vagy nem időbeli, s kívülről kerül-e a testbe a lélek, vagy sem.”³¹

A későbbiekben Órigenész bemutatja saját véleményét is a lélek eredetéről, amely szerint az ember lelke nem a testtel együtt jött létre, hanem sajátos módon és kívülről került a testbe.³² Az azonban bizonyos – írja Órigenész –, hogy minden lélek és minden értelmes természet lett, illetve teremtetett.³³

Órigenész antropológiájának lényeges eleme a lelkek preegzisztenciájának gondolata, amely szerint a lelkek, mint Isten szellemi, láthatatlan világának tagjaként létezésükkel megelőzik a testbe költözést, sőt szabad akaratukkal azt is befolyásolhatják, hogy milyen kezdeti állapottal induljon földi életük.³⁴ Órigenész azon gondolatsora alapján, amelyre a lelkek preegzisztenciájának tana épül,³⁵ az is sejthető, hogy a lelkeknek a testbe költözést az isteni gondviselés által kiszabott ítéletként kell elszenvedniük amiatt, hogy szabad akaratuk révén rossz irányba mozdultak el.³⁶

Nüsszai Gergely a következő szavakkal foglalja össze és értékeli Órigenész tanítását a lélek eredetéről:

²⁷ Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet, 34., 35. Ld. *Migne PG* 11,118.

²⁸ Órigenész: *A princípiumokról*. II. kötet, 66.

²⁹ Volp, Ulrich: *i. m.* 144.

³⁰ *De principiis* III. 4,3. 1,6. Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. II. kötet, 68.

³¹ *De principiis* I. 5 (Előszó). Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet. 35.

³² *De principiis* I. 7,4. Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet, 108.

³³ *De principiis* I. 7,1. Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. I. kötet, 104.

³⁴ Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat*, 69.

³⁵ *De principiis* III. 3,5.

³⁶ Uo. Ld. Órigenész: *A princípiumokról*. II. kötet, 61. Ld. még *Migne PG* 11,318.

„Régebbi tanítók, akik könyvet írtak *A principiumokról* címmel, úgy látták és úgy mondták, hogy a lelkek bizonyos közösségekben már előzetesen léteztek, mintegy államot alkottak. A jó és rossz modellje már ott is megvolt. Ha a lélek hű maradt a jóhoz, akkor nem került kapcsolatba a testtel, de ha szakított a jó közösségével, alábukott ebbe az életbe, és így költözött a testbe. [...] Mivel mindkét felfogással szemben kifogásaink vannak, azzal szemben is, mely a lelkek korábbi sajátos állapotáról regél, és azzal szemben is, mely úgy véli, hogy a lélek a test után keletkezett, ezért szükségképpen egyetlen állítást sem szabad vizsgálat nélkül hagynunk ezekből a tanokból.”³⁷

Nüsszai Gergely

J. Danielou a 4. század azon szerzői közül, akik antropológiai kérdésekkel is foglalkoztak, Nüsszai Gergelyt nevezte a legjelentősebbnek.³⁸ Giulio Maspero szerint Nüsszai Gergely arra törekedett, hogy összhangba hozza a bibliai tanítást a korábbi jelentős szerzők, Platón, Arisztotelész, Posidonius, Galenus, Philón és Órigenész véleményével. Míg a fesorolt szerzők közül a pogány filozófia követői az anyagi és az értelmes világ közti különbséget tették antropológiájuk alapjává, Nüsszai Gergely antropológiájának az a kiindulópontja, hogy lényegi különbség van a teremtett és a teremtetlen valóság között.³⁹ Ilyen értelemben – írja Giulio Maspero – az ember a teremtett világ része, és anyagi, illetve szellemi valóságból áll: testből és lélekből.

Annak ellenére, hogy Maspero úgy mutatja be Nüsszai Gergely antropológiáját, mintha egy nagyon is letisztult dichotóm szemlélettel volna dolgunk, szerzőnk művei olykor trichotóm szemléletet tükröznek, és az embert a test-lélek-szellem mivoltában mutatják be. Idézzünk néhány sort *Az ember teremtéséről* szóló művéből:

„Hiszen az az értelmes lény, ami az ember, egyesít magában minden lélekformát. Táplálkozik ugyanis a lélek természeti formájának megfelelően, a növekedési képességhez viszont társul az érzékelés, mely saját természetével középen áll a szellemi és az anyagi valóság között: annival nehezkesebb ennél, amennyivel tisztább annál. Ezután egyesül és olvad össze a szellemi valóság az érzéki természet könnyed és fényserű részével, úgyhogy ebből a háromból áll össze az ember. Ezt tanultuk az apostol efezusiakhoz intézett szavaiból is, amikor kéri számukra, hogy teljes egészében őrizzék meg a test, a lélek és a szellem szépsé-

³⁷ Nüsszai Gergely: *Az ember teremtéséről*. In: Háy János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetéről*. I. kötet. Görög egyházatyák. 1. Válogatta Vidrányi Katalin. Fordította Baán István et alii, a bevezetést, a jegyzeteket írta és a szöveget gondozta Frenyó Zoltán. Atlantisz Kiadó, Budapest 1994, (169–263) 244–245.

³⁸ Maspero, Giulio: *Anthropology*. In: Mateo-Secco, Lucas-Francisco – Maspero, Giulio (ed.): *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*. Brill, Leiden–Boston 2010, 37.

³⁹ Uo.

gét az Úr eljövetelére (ITesz 5,23), csak a táplálkozó rész helyett testet mond, az érzékelő részt lélekkel jelöli, a szellemi részt meg »pneuma«-val.⁴⁰

Amikor Krisztus megfogalmazta a szeretet nagy parancsolatát az őt kísértő írástudónak (Mk 12,30), és elmondta, hogy Istent teljes szívből, teljes lélekből, teljes elméből és teljes erőből kell szeretni, Nüsszai Gergely véleménye szerint e szavakban ugyancsak az ember trichotóm szemléletével találkozunk: szívvel jelöli a testibb állományt, a közbülsőt lélekkel, elmével pedig a felsőbbrendű természet, a gondolkodási és alkotóképességet.⁴¹ A szó szoros értelmében léleknek vagy inkább szellemnek csakis az ember értelmes és szellemi része nevezhető. Ami pedig ezen kívül van, és csupán elnevezésében hasonlít a lélekhez, az valójában valamelyik életműködéssel azonosítható, de semmiképpen sem a lélekkel.⁴²

A szellem – mint szellemi és testetlen valóság – a beszédben jut kifejezésre.⁴³ Nüsszai Gergely hasonlata szerint a szellem, mint a hangszereknél az ütő – kissé módosítva a hasonlatot – mint a zongorában a kalapács érinti meg a beszédszerveket, és ez által fejezi ki mozgásait, rezdüléseit. Nüsszai Gergely szerint a szellem olyan, mintha egy város lenne az emberbe telepítve, amelyet az érzékek bejáratain töltenek meg a látogatók. A szellem megvizsgál minden kívülről érkező ingert, az ismeret pedig az őt megillető helyre teszi.⁴⁴ A szellemnek nincsenek térbeli korlátai a testben, tevékenysége pedig nem köthető kizárólagosan egyetlen testrészhöz sem, hanem kimondatlan módon ugyan, de minden szervvel kapcsolatban van.⁴⁵

„A szellem és a test kapcsolatát nem lehet sem elképzelni, sem elmondani. A szellem nincs belül (mert a testetlent test nem foglalhatja magában), de nem is kívülről veszi körül a testet (mert a testetlen nem tartalmazhat semmit), hanem különös, elképzelhetetlen módon közeledik és kapcsolódik a természethez, és megjelenik mind benne, mind körülötte anélkül, hogy helyet foglalna benne, vagy körülvenné azt.”⁴⁶

A lélek eredetének kérdéskörét vizsgálva, Nüsszai Gergely elveti mind az Órigenész tanítását, aki azt állította, hogy a lelkek a testnél korábban léteztek, mind pedig azoknak téves tanítását, akik azt állítják, hogy Isten előbb az élettelen testet teremti meg, majd pedig a test kedvéért teremti meg később a lelket, nehogy amaz élettelen és mozdulatlan maradjon.⁴⁷ Az egészséges tanításnak pedig – az igazságnak megfelelően – a két tévelygés közötti középúton kell haladnia, ezért minden lehetőséget megvizsgálva ez tűnik a leginkább ésszerűnek:

⁴⁰ Nüsszai Gergely: *Az ember teremtéséről*. In: Háy János (szerk.): *i. m.* I. kötet, 185.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. 207.

⁴³ Uo. 187.

⁴⁴ Uo. 189.

⁴⁵ Uo. 193–196.

⁴⁶ Uo. 207.

⁴⁷ Uo. 244–247.

„Mivel az ember egyetlen, testből és lélekből összetett létező, fel kell tételeznünk, hogy összetevőinek egyetlen közös eredetük van, különben önmagánál lenne korábbi és későbbi, ha testi része korábban jött volna létre, a másik meg későbbben.”⁴⁸

A test és lélek egyidejű, közös eredete Nüsszai Gergely szerint főként azzal magyarázható, hogy Isten előrelátó erejében eleve megvolt az egész emberi teljesség.⁴⁹

Láttuk, hogy bár Nüsszai Gergely trichotóm emberképről beszél, érvelése rendjén olykor mégis csak kettőt nevez meg: a testet és a lelket. Itt ugyanazzal a helyzettel állunk szemben, mint Augustinus esetében, aki – mint látni fogjuk – azt állítja, hogy amikor csupán lelket és testet említünk, a lélekből a szellem is benne foglaltatik, mint ennek gondolkodásra képes része.

E trichotóm megközelítésnek az az etikai következménye, hogy „alkotóelemei”-nek megfelelően az ember három életforma közül választhat:

„[Az apostol] testinek nevezi azt [az életformát], melyet leköt a has és a vele kapcsolatos dolgok élvezete, lelkinak mondja azt, mely a jó és rossz között áll, ezen ugyan már túl van, de abból még nem részesül tisztán, s a szellemit, mely az Isten szerinti életmód tökéletességét szemléli. [...] Amennyivel felülmúlja a lelki ember a testit, olyan mértékben áll a szellemi ember a lelki felett.”⁵⁰

Augustinus antropológiája

Augustinus antropológiájával már csak azért is érdemes foglalkoznunk, mert Kálvin műveiben ő a leggyakrabban idézett ógyházi tanító, és tanítása jelentős mértékben befolyásolta a Kálvinét. *Augustinus totus noster est* – írta róla Kálvin.⁵¹

Augustinus számára az ember, „vagysis a lélekkel rendelkező lény lélekből és testből áll”.⁵² Neoplatonikus hatásra azonban Augustinus is azt tanítja, hogy a lélek és test között világosan érezhető aszimmetria van,⁵³ ugyanis az értelem révén „a lélek kétségtelenül értékeesebb a testnél”,⁵⁴ s ezért a lélek felsőbbrendű is,

⁴⁸ Nüsszai Gergely: *Az ember teremtéséről*. In: Háty János (szerk.): *i. m.* I. kötet, 248.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 185.

⁵¹ Idézi: Oort, Johannes van: John Calvin and the Church Fathers. In: Backus, Irena (ed.): *The Reception of the Church Fathers in the West*. Volume 2. Brill, Leiden – New York – Köln 1996, (661–700) 679.

⁵² Idézi: Szathmáry Sándor: *Eszkatológia*. Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 2001, 194. Ld. még Augustinus, Aurelius: *Confessiones*, VII. 19,2. Ld. *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 32. *Confessionum libri XIII*. <http://www.augustinus.it/latino/confessioni/index2.htm> (2011. nov. 23.).

⁵³ Mendelson, Michael: Saint Augustine. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ld. <http://plato.stanford.edu/entries/augustine/> (2011. nov. 30.)

⁵⁴ Idézi: Szathmáry Sándor: *Eszkatológia*, 194.

feladata pedig az, hogy uralkodjék a test fölött.⁵⁵ Jóllehet a léleknek uralkodnia kell a test fölött, ebben az állításban mégsem érezhető az a gnosztikus, illetve manicheista gondolat, hogy a test a lélek börtöne lenne. Isten a semmiből és anyagtalannak teremtette a lelket, tehát nem már létező anyagból vagy önnön természetéből,⁵⁶ és a lelket semmi más teremtménnyel (anyag, levegő stb.) nem lehet azonosítani.⁵⁷

Augustinus számára egyértelmű, hogy az emberi lélek Isten teremtménye, amikor azonban arra a kérdésre próbál válaszolni, hogy a testhez viszonyítva időben mikor teremtette meg Isten az emberi lelket, csupán feltételezésekbe bocsátkozik.⁵⁸ A kutatók négy erre vonatkozó elképzelést különböztettek meg Augustinus műveiben, és azt is megjegyzik, hogy Augustinus a kontextus függvényében részesítette előnyben egyiket vagy másikat, de soha nem próbálkozott azzal, hogy e négy elképzelést hierarchikus sorrendbe állítsa.⁵⁹ A négy elképzelés közül kettő feltételezi a lélek preegzisztenciáját: 1. Isten azért küldte a lelket, hogy irányítsa és vezesse a testet; 2. a preegzisztens lélek szabad akarata folytán dönti el, hogy melyik testben akar lakozni. A következő két elképzelés nem feltételezi a lélek preegzisztenciáját: 3. a traducianista megközelítés szerint minden emberi lélek Ádám lelkéből származik, oly módon, hogy analógiát lehet felállítani a testi születés és a lélek létrejötte között, s itt majdhogynem az mondható, hogy az ember szüleitől örökli lelkét; 4. a kreacionista modell szerint Isten minden testnek önálló lelket teremt, és ezáltal a lélek mintegy kapcsolóponttá válik Isten és az ember között.

Úgy tűnik, hogy Augustinus *A hit és hitvallás* című írásában próbálja ötvözni a dichotóm és a trichotóm szemléletet:

Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima et corpus: quae rursus duo dicuntur, quia saepe anima simul cum spiritu nominatur; pars enim quaedam eiusdem rationalis, qua carent bestiae, spiritus dicitur.⁶⁰

Az ember három részből áll, ezek a szellem, a lélek és a test, bár szokás két részből is beszélni, mert a lelket gyakorta a szellemmel együtt nevezzük meg, és szellemnek mondjuk, mivel ennek gondolkodásra képes része. Ez az, ami hiányzik az állatokból.⁶¹

⁵⁵ Augustinus: *De quantitate animae liber unus*, 13.22. Ld. *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 32. http://www.augustinus.it/latino/grandezza_anima/index.htm (2011. nov. 30.)

⁵⁶ Augustinus, Aurelius: *De anima et ejus origine libri quattuor*, I. 4,4. In: *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 44. http://www.augustinus.it/latino/anima_origine/index2.htm (2011. nov. 30.)

⁵⁷ Ld. Mendelson, Michael: Saint Augustine. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ld. <http://plato.stanford.edu/entries/augustine/> (2011. nov. 30.)

⁵⁸ Burnell, Peter: *The Augustinian Person*. The Catholic University of America Press, Washington DC 2005, 18–19.

⁵⁹ Ld. Mendelson, Michael: Saint Augustine. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ld. <http://plato.stanford.edu/entries/augustine/> (2011. nov. 30.)

⁶⁰ Augustinus, Aurelius: *De fide et symbolo liber unus*, 10.23. Ld. *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 40. http://www.augustinus.it/latino/fede_simbolo/index.htm (2011. nov. 23.).

A kutatók egy részének álláspontja szerint a trichotóm megközelítés meglehetősen ritkán fordul elő Augustinus műveiben, és antropológiáját valójában inkább a dichotóm megközelítés jellemzi, jóllehet elismerik, hogy Augustinus gondolatvilágában nincs ellentét a kétféle megközelítés között.⁶² Mivel azonban maga Augustinus állítja, hogy a műveiben megjelenő dichotómia valójában a trichotóm megközelítés „összevont változata”, ugyanis a lelket és a szellemet egyetlen fogalommal jelöli, a következő sorokban főként *A hit és a hitvallás* című munkájában olvasható trichotóm megközelítés alapján ismertetjük az augustinusi emberképet.

Az ember három alkotóelemének rangsora egyértelműen ez: szellem – lélek – test. Az emberi élet vezérlő eleme a szellem, amelyet elmének (*mens*) is neveznek, és ez az, amellyel az ember Istennek szolgál.⁶³ Augustinus két lókust idéz Pál leveleiből a szellem és az elme azonosítására, illetve azonos feladatkörük megjelölésére: *mente servio legi Dei* (Róm 7,25); *testis enim mihi est Deus cui servio in spiritu meo* (Róm 1,9).⁶⁴ A lélek szerepe egyfelől az, hogy éltesse a testet,⁶⁵ másfelől pedig magában foglalja a vágyakozás képességét. A lélek egy része azonban ellene szegül a szellemnek, és testi, érzéki javakra vágyakozik,⁶⁶ ami miatt a Szentírás hús-vér testnek⁶⁷ (*caro*) nevezi. Augustinus azt is megjegyzi, hogy a léleknek ez a szembeszegülése nem természetéből fakad, hanem a bűn miatt van. A test pedig látható volta révén az ember utolsó (vagy legalsóbb) része. Annak ellenére, hogy az ember akár két, akár három részből áll, mégsem két vagy három természet, hanem egy, viszont ebben az egyetlen emberi természetben két metafizikai valóság kapcsolódik össze.⁶⁸

Az emberi lélek nemcsak teremtett és anyagtalan, hanem változékony is. A változékonyásra egyfelől azért van szükség, hogy a teremtményt megkülönböztesse Teremtőjétől, másfelől pedig azért, mert általa lehetséges a lélek erkölcsi fejlődése, ugyanis a lélek éppen változékonyágánál fogva mozdulhat el jó vagy rossz irányba.⁶⁹ Viszont azért, hogy a lélek etikai szempontból pozitív irányba mozdulhasson el, és természete tökéletessé válhassék, alá kell vetnie magát a szellem akaratának:

⁶¹ Szent Ágoston: *A hit és a hitvallás*. Három előadás. Ford. Heidl György. Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár 1999, 25.

⁶² Burnell, Peter: *The Augustinian Person*, 18.

⁶³ Augustinus, Aurelius: *De fide et symbolo liber unus*, 10.23. Ld. Szent Ágoston: *A hit és a hitvallás*, 25.

⁶⁴ Uő: *De fide et symbolo liber unus*, 10.23.

⁶⁵ Az eredeti szövegben: a lélek az életet összeköti a testtel – *vita qua coniungimur corpori, anima dicitur*.

⁶⁶ Az eredeti szövegben: *anima carnalia bona appetit*.

⁶⁷ Augustinus, Aurelius: *De fide et symbolo liber unus*, 10.23. Ld. még Szent Ágoston: *A hit és a hitvallás*, 25.

⁶⁸ Burnell, Peter: *The Augustinian Person*, 43.

⁶⁹ Ld. Mendelson, Michael: Saint Augustine. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ld. <http://plato.stanford.edu/entries/augustine/> (2011. nov. 30.).

Est autem animae natura perfecta, cum spiritui suo subditur, et cum sequitur sequentem Deum.⁷⁰

A lélek természete pedig akkor tökéletes, amikor alárendeli magát saját szellemének, s így azt követi, aki Istent követi.⁷¹

A lélek azonban nem engedelmesdik olyan könnyen a szellemnek vagy értelemnek, mint az értelem Istennek, ugyanis az érzéki és időleges dolgok fogságában sínylődik, amelyekből meg kell szabadulnia, hogy vágyakozása tárgya az igaz hit és a jóakarát lehessen.⁷² A szellem uralma alatt azonban – írja Augustinus – a lélek alapvető átalakulásnak lehet részese:

Sed quoniam et ipsa mundatur, recipiens stabilitatem naturae suae dominante spiritu, quod sibi caput est, cui ejus capiti caput est Christus, non est desperandum etiam corpus restitui naturae propriae: sed utique non tam cito quam anima, sicut neque anima tam cito quam spiritus; sed tempore opportuno in novissima tuba, cum mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.⁷³

De mert a szellem uralma alatt, aki az ő feje, fejének feje pedig Krisztus – a lélek is visszanyeri állhatatosságát, és megtisztul, nem szabad kétségbe vonni, hogy saját természetébe állítatik vissza a test is, még ha nem is oly gyorsan, mint a lélek, ahogy a lélek sem olyan gyorsan, mint a szellem, hanem alkalmas időben, a „végző harsonaszóra, amikor a halottak feltámadnak romolhatatlanságban, és mi elváltozunk.”⁷⁴

Augustinus antropológiájának végső célja az életszentség, azaz hogy a szellem vagy értelem irányítása alatt a teljes ember Isten szolgálatába álljon. Isten ugyanis önmagával való közösségre teremtette az embert, amint azt a *Vallomások* közismert mondatában írja: *Tu excitas, ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*⁷⁵

Az antiókhiai iskola antropológiája

Az antiókhiai iskola egyik jelentős képviselőjének, Mopszvesztiai Theodorosznak tanítását Gennadius is megörökítette a *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* című írásában:

Docet et hominem duabus tantum substantiis constare, id est, anima et corpore. Sensumque et spiritum non alteram substantiam, sed officia esse animae

Azt is tanítja, hogy az ember mindössze⁷⁶ két lényegből áll: lélekből és testből. Az érzék és a szellem nem külön lényeg, hanem a lélek veleszü-

⁷⁰ Augustinus, Aurelius: *De fide et symbolo liber unus*, 10.23.

⁷¹ Uo. Ld. még Szent Ágoston: *A hit és a hitvallás*, 26.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Augustinus, Aurelius: *Confessiones*, I. 1.

⁷⁶ Pásztori-Kupán István azt is megjegyzi, hogy ez a Theodorosz által képviselt dichotóm antropológia egyben Apollinarisz trichotóm antropológiájának elutasítását is jelenti. Uo. 35.

ingenita, quibus inspirat, quibus rationabilis est, quibus sensibile facit corpus. letett képessége: ettől kap életet, értelmet, a test pedig érzéket.⁷⁷

Az embernek eme összetétele egyben az ember világban betöltendő feladatát is jelzi: szeretetben kell összetartania a világot, amelyet Isten egyetlen szerves egésként alkotott meg, és amelynek egyrészt látható és anyagi, másrészt pedig láthatatlan és szellemi részei vannak. Az ember tehát ennek az egésznek mintegy összetartó ereje.⁷⁸

Hasonló dichotóm antropológiával találkozunk Küroszi Theodorétosz írásaiiban is. *Az Úr emberré válásáról* szóló munkájának elején arról ír, hogy Isten mindent megadott a testben,

„[...] ami abban az emberi élőlény látható része. Ezenfelül adott neki szellemet [nousz] vezérül és irányítóul, eltöltötte bölcsességgel, fölruházta mindenfajta ügyességgel és tudással, értelmessé tette az agyagból formált alakot, saját kép-másává alkotta meg a földi anyagból való szobrot, szellemi és halhatatlan lelkét vezérlő, uralkodó és alkotóképességgel ajándékozta meg.⁷⁹

Theodorétosz azt is fontosnak tartja hangsúlyozni: míg a Világmindenség Istene szavával teremtette a világban található dolgokat, addig az embert tulajdon kezével alkotta.⁸⁰ Theodorétosz így ír a test teremtéséről:

Φαμὲν τοίνυν, ἀπὸ μὲν τῶν τεσσάρων στοιχείων διαπλασθῆναι τὸ σῶμα. Ἔχει γὰρ ἀπὸ μὲν τοῦ πυρὸς τὴν θερμότητα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀέρος τὴν ψυχρότητα, τὴν ξηρότητα δὲ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐκ τοῦ ὕδατος τὴν ὑγρότητα.

Azt állítjuk tehát, hogy [Isten] a négy alapelemből alkotta meg a testet. Következésképpen a tűzből van a melegsége, a levegőből a hűvössége, szárazsága a földből, nedvessége pedig a vízből.⁸¹

Hasonló szavakkal fogalmaz Khrüszosztomosz is, amikor az antiókhiai gyülekezetnek arról beszél, hogy Isten a négy alapelemből alkotta meg az ember törékény és a Midenséghez képest kicsiny testét.⁸²

Akárcsak Nüsszai Gergely, az antiókhiai teológusok is hangsúlyozták az emberi lélekről szóló tanításukban, hogy Isten a testtel egyszerre teremtette a lelket, illetve hogy létezésének okát is Isten teremtő akaratában kell keresenünk.

⁷⁷ Pásztori-Kupán István: *Mindnyáján egybehangzóan tanítjuk*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2010, 34.

⁷⁸ Uo. 35.

⁷⁹ Küroszi Theodorétosz: *Az Úr emberré válásáról*. In: Háty János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetéről*. II. kötet. Görög egyházatyák 2. Válogatta Vidrányi Katalin. Fordította Baán István et alii, a bevezetést, a jegyzeteket írta és a szöveget gondozta Frenyó Zoltán. Atlantisz Kiadó, Budapest 1994, (137–178) 138.

⁸⁰ Küroszi Theodorétosz: *Haereticarum fabularum compendium*, V. 9. Ld. Papp György (ford.): Küroszi Theodorétosz: *Haereticarum fabularum compendium*. Kézirat. Nagyenyed–Kolozsvár 2008, 54.

⁸¹ Uo. 57.

⁸² Idézi: Volp, Ulrich: *i. m.* 186–187.

τῆ δὲ θεία πειθομένη Γραφῆ λέγει, τὴν ψυχὴν συνδημιουργεῖσθαι τῷ σώματι, οὐκ ἐκ τῆς ὕλης τοῦ σπέρματος ἔχουσαν τῆς δημιουργίας τὰς ἀφορμὰς, ἀλλὰ τῆ βουλήσει τοῦ ποιητοῦ.

[Az Egyház] Az Isteni Írásnak engedve állítja, hogy a lélek a testtel együtt teremtett, és létezésének oka nem az anyag magvában van, hanem a Teremtő akaratában.⁸³

Mivel teremtmény a lélek, fontos hangsúlyozni, hogy nem lehet az isteni természet része, hanem lényegileg és minőségileg is különbözik tőle, viszont mégis vannak olyan tulajdonságai is, amelyek kétségtelenül a test fölé emelik. Nevezetesen arról van szó, hogy a lélek szellem, okos és értelmi.⁸⁴

A lélek halhatatlanságának forrását, akárcsak létét Isten akaratában kell keresnünk. Theodorétosz sorai azt sejtetik, hogy az ember lelke azért halhatatlan, mert Isten egyszerűnek teremtette azt, azaz olyan valóságnak, amely nem bomolhat részekre.

Τὴν δὲ ψυχὴν, ἀπλὴν εἶναί φαμεν καὶ λογικὴν καὶ ἀθάνατον, οὐ μὴν προϋπάρχειν τοῦ σώματος.

A lélekről pedig azt állítjuk, hogy egyszerű, értelmes, halhatatlan, és nem létezett a test előtt.⁸⁵

Khrüszosztomosz is hangsúlyozza, hogy az ember testből és lélekből (ψυχή) áll, a lelket Isten lehelte a testbe, és a lélek a halál pillanatában a szájon keresztül elhagyja a testet, majd a neki szánt helyen várja az utolsó ítéletet.⁸⁶ Az ember testét-lelkét egyaránt Isten teremtette, és meghatározott jegyekkel ruházta fel. Jóllehet Khrüszosztomosz kritikusan viszonyul a neoplatonista antropológiához, mégis elfogadja a platonista emberszemlélet bizonyos elemeit: a lélek például tökéletesebb és értékesebb a testnél, illetve halhatatlan.⁸⁷ Amikor pedig életszentségről prédikál, szívesen használja a ἡ τῆς ψυχῆς ἀρετὴ kifejezést, azonban azt hangsúlyozza, hogy ezeket az erényeket nem szabad a testtől függetlenül szemlélni. Ugyanis a test egyfelől a Szentlélek temploma, másfelől pedig, mivel Isten a testnek is teremtője, a testet sem szabad bemocskolni, tisztátalanná tenni.⁸⁸

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy már az óegyház tanítói között is van olyan, aki az ember dichotóm megközelítését tanította, illetve olyan, aki trichotóm módon fejtette ki az ember titkáról szóló tanítást, de azt is láthatjuk, hogy többen is összhangba próbálták hozni a kétféle megközelítést.

⁸³ Küroszi Theodorétosz: *Haereticarum fabularum compendium*, V. 9. Ld. Papp György (ford.): *i. m.* 60.

⁸⁴ Uo. τῆς ψυχῆς τὴν φύσιν διὰ τούτου σημαίνεσθαι λέγομεν, ὅτι πνεῦμά ἐστιν ἡ ψυχή, λογικὸν τε καὶ νοερὸν.

⁸⁵ Uo. 57.

⁸⁶ Khrüszosztomosz homíliáiból válogatott gondolatait idézi: Volp, Ulrich: *i. m.* 183.

⁸⁷ Volp, Ulrich: *i. m.* 184.

⁸⁸ Uo.

Felhasznált irodalom

- Amesius, Guilelmus: *Medulla Theologica illustrata*. Franequerae 1670.
- Augustinus, Aurelius: Confessionum libri XIII. In: *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 32. <http://www.augustinus.it/latino/confessioni/index2.htm> (2011. nov. 23.)
- Augustinus, Aurelius: De anima et ejus origine libri quattor. In: *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 44. http://www.augustinus.it/latino/anima_origine/index2.htm (2011. nov. 30.)
- Augustinus, Aurelius: De fide et symbolo liber unus. In: *S. Aurelii Augustini Opera omnia. Editio Latina*. Pl 40. http://www.augustinus.it/latino/fede_simbolo/index.htm (2011. nov. 23.)
- Burnell, Peter: *The Augustinian Person*. The Catholic University of America Press, Washington DC 2005.
- Justin Martyr: Fragments of the lost work on the Resurrection. Ch. 8. In: Willis, John (ed.): *The Teachings of the Church Fathers*. Herder and Herder, New York 1966.
- Küroszi Theodorétosz: Az Úr emberré válásáról. In: Háy János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetéről*. II. kötet. Görög egyházatyák 2. Vál. Vidrányi Katalin. Fordította Baán István et alii, a bevezetést, a jegyzeteket írta és a szöveget gond. Frenyó Zoltán. Atlantisz Kiadó, Budapest 1994, 137–178.
- Martonfalvi Tóth György: Czafolo Theológiája: Mellyet Amesius és Vendelinus szerint írt azoknak kedvéért, a kik az igaz Theológiát, és Vallást, hamar kívánniak megtanulni: és mellyet, ezen jó végért, a Debreczeni Collegium, maga költségén nyomtattatott ki. Debrecen 1679.
- Maspero, Giulio: Anthropology. In: Mateo-Seco, Lucas-Francisco – Maspero, Giulio (ed.): *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*. Brill, Leiden – Boston 2010.
- Mendelson, Michael: Saint Augustine. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ld. <http://plato.stanford.edu/entries/augustine/> (2011. nov. 30.)
- Migne, Jaques-Paul: *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. Imprimerie Catholique, Paris 1857–1866.
- Nüsszai Gergely: Az ember teremtéséről. In: Háy János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetéről*. I. kötet. Görög egyházatyák. 1. Válogatta Vidrányi Katalin. Fordította Baán István et alii, a bevezetést, a jegyzeteket írta és a szöveget gondozta Frenyó Zoltán. Atlantisz Kiadó, Budapest 1994, 169–263.
- Oort, Johannes van: John Calvin and the Church Fathers. In: Backus, Irena (ed.): *The Reception of the Church Fathers in the West*. Volume 2. Brill, Leiden–New York–Köln 1996, (661–700).
- Órigenész: *A princípiumokról*. I–II. kötet. Kairosz Kiadó, Budapest 2003.
- Pannenberg, Wolfhart: *Rendszeres teológia*. 1. kötet. Osiris Kiadó, Budapest 2005.
- Papp György (ford.): Küroszi Theodorétosz: *Haereticarum fabularum compendium*. Kézirat. Nagyenyed–Kolozsvár 2008.
- Papp György: A Szentírás antropológiai fogalmai. In: *Református Szemle* 108, (2015/3), 237–255.
- Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2009.
- Pásztori-Kupán István: *Mindnyájan egybehangzóan tanítjuk*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2010, 34.

- Schweizer, Eduard – Baumgärtel, Friedrich – Meyer, Rudolf: *σάρξ* In: Kittel, Gerhard: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band VII. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart–Berlin–Köln–Meinz 1966, 98–151.
- Szathmáry Sándor: *Eszkatológia*. Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 2001.
- Szent Ágoston: *A hit és a hitvallás*. Három előadás. Ford. Heidl György. Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár 1999, 25.
- Szűcs Ferenc: *Hitvallásismeret*. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2007, 43.
- Thiede, Carsten Peter: *Péter apostol nyomában*. Trivium Kiadó, Budapest 2005, 14.
- Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologeták*. Ókeresztény írók 8. Szent István Társulat, Budapest 1984.
- Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona*. Szent István Társulat, Budapest 2004.
- Volp, Ulrich: *Die Würde des Menschen*. Brill, Leiden–Boston 2006, 143.
- *** *Diognétoszhoz írt levél*. In: Vanyó László (szerk.): *Apostoli atyák*. Ókeresztény írók 3. Szent István Társulat, Budapest 1988, 372–373.